

Слободан Миладиновић
Универзитет у Београду
Факултет организационих наука, Београд

УДК 316.334.56:316.334.23
Оригинални научни рад

УРБАНИЗАЦИЈА СИРОМАШТВА¹²

Сажетак: Модернизација је глобални феномен а једна од њених последица је повећана хоризонтална покретљивост праћена растућом урбанизацијом. Све већи број људи, у савременом добу, живи у градовима. Једна од последица урбаног бума је и растуће урбано сиромаштво. Сиромаштво се истовремено јавља и као узрок и као последица друштвених неједнакости. То за собом повлачи низ социјалних проблема као што су, растућа незапосленост, стамбена и социјална сегрегација, социјална изолација, неједнаке шансе у образовању, здравствена угроженост, итд. У последње време је урбано сиромаштво почело да привлачи пажњу због недостатка шанси за добијање одговарајућег запослења пре свега код младих и женске популације, који сада постају посебно ризичне групе. Један од кључних проблема је да велики број сиромашних градских становника улази на неформално тржиште рада чиме директно постаје на дуги рок економски и социјално угрожено. То води у социјалну искљученост и маргинализацију. Једна од последица маргинализације је формирање бројне групације која је потуно искључена из друштвеног живота и која постаје база за формирање нове класне групације, маргиналне класе.

Кључне речи: Урбано сиромаштво, социјална искљученост, маргинализација, маргинална класа.

Увод

Друштвени развој у периоду после Другог светског рата је генерално обележен узлазном линијом. Свет пролази кроз велику транзицију током које се повезује у јединствену и међузависну целину али се истовремено и поларизује по различитим критеријумима. Са процесом убрзане научно-технолошке модернизације долази до својеврсног развојног парадокса, до глобалног сиромаштва

¹ Рад је саопштен на Округлом столу *Урбано друштво и урбане суккултуре у развоју цивилног друштва у земљама у транзицији* који је одржан 12.12. 2014. на Филозофском факултету у Нишу.

² Припремљено у оквиру пројекта Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074)*, који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

као израза једне од доминирајућих противречности савременог глобализованог света – неравномерног техничко-технолошког и економског развоја и то како на локалном тако и на глобалном нивоу. Било је потребно да се XX век приближи свом крају да би се схватило да је сиромаштво, насупротив очекивањима, опстало у условима убрзаног друштвеног развоја и економског раста те да је нужно покренути ширу друштвену акцију да би се оно искоренило (Miladinović, 2013).

Циљ овог рада је да се укаже управо на урбани аспект сиромаштва тј да се да увид у ниву географију сиромаштва која се одликује растућим бројем сиромашних у урбаним регијама, затим да се укаже на вишедимензионалну природу сиромаштва с посебним нагласком на урбану димензију сиромаштва. Следећи циљ је да се укаже на манифестације урбаног сиромаштва при чему ће посебна пажња бити посвећена проблему стамбене сегрегације тј. појави и ширењу неусловних насеља – сламова унутар урбаних зона као и појави нове групације са класним карактеристикама – маргиналне класе као примарно урбаног феномена.

Нова географија сиромаштва

Почетком деведесетих је 93% сиромашних живело у неразвијеним земљама. Двадесет година касније 72% сиромашних живи у средње развијеним земљама. По очекивањима, и у наредном периоду ће значајан број сиромашних живети у средње развијеним земљама (Kanbur & Sumner, 2011: 3). Чињеница је да данас постоји нова географија сиромаштва у којој већина сиромашних живи у средње развијеним земљама које нису сиромашне. Према Самнеровим налазима (Sumner, 2010: 10) сада постоји нова милијарда на дну (960 милиона сиромашних људи или 72% од свих сиромашних у свету) који живе не у сиромашним земљама већ у земљама са средњом висином прихода по глави а многи од њих живе у економски врло стабилним земљама у развоју. С друге стране, тек око четвртине сиромашних (око 370 милиона) живи у преосталих четрдесетак земаља са ниским просечним приходом, углавном у Субсахарској Африци.

Током 2008. године је број људи који живе у урбаним регијама, по први пут, надмашио износ од 50% укупне светске популације. Од тад можемо сматрати да је глобално друштво постало већински урбано. Такав исход је био и очекиван с обзиром да је виши ниво урбанизације увек био повезан са дугорочним економским развојем (Desai, 2010: 2).

Очекује се да ће се у периоду између 2007-2050. светска популација увећати за 2,5 милијарде и тиме достићи 9,2 милијарде становника. Истовремено се очекује дуплирање урбане популације (раста са 3,3 на 6,4 милијарде) што би требало да значи да ће две трећине светске популације живети у урбаним регијама. Штавише, очекује се да ће светска популација расти заједно са градовима у земљама у развоју. У складу с тим се очекује смањивање руралног становништва за око 600 милиона до 2050. Највећи раст становништва се очекује у земљама у развоју те би он требало да поприми размере урбаног феномена (World Urbanization Prospects, 2008: 1).

Постоје процене да око три четвртине сиромашних у земљама у развоју још увек живи у руралним областима (Benell, 2010). Чињеница је да сиромаштво све више постаје урбано мада се очекује да ће проћи више деценија пре него што већина сиромашних у земљама у развоју буде живела у урбаним областима. Сиромашни се брже урбанизују од целине популације чиме се чини да је темпо смањења урбаног сиромаштва нижи од просека.

Забринутост због наизглед спорог темпа смањења урбаног сиромаштва у већем делу света у развоју мора бити растерећена чињеницом да њу прати већи напредак у борби против руралног сиромаштва. Између 1993-2002. је за скоро 50 милиона повећан број оних који живе са мање од 1\$ дневно у урбаним регијама. Укупан број сиромашних је за то време смањен за око 100 милиона, захваљујући одступању од 150 милиона у броју сиромашних у руралним регијама (Ravallion, Shaohua, Sangraula, 2007: 26-27).

Урбанизација има двоструки утицај на економски развој. У почетку она подстиче раднике да прелазе са нископродуктивних сектора производње на продуктивније секторе (нпр. са пољопривреде на индустрију и услуге). Након тога настају проблеми који се огледају у онемогућавању градских становника у задовољавању основних животних потреба. Такође је примећена тенденција да сиромашни настоје да се брже урбанизују у односу на остатак популације те у том процесу урбанизација води ка настанку урбаног сиромаштва које се битно разликује од руралног у односу на њихову учесталост а затим и економске, демографске и политичке карактеристике (Awan & Iqbal, 2010: 1).

Овим се не нарушава став да процес урбанизације има важну улогу у смањеном сиромаштву тиме што пружа нове шансе руралним мигрантима као и кроз други круг утицаја урбанизације на оне који остају у руралним подручјима. Сиромашни, у намери да превазиђу своја економска ограничења, гравитирају градовима али да би дошло до бржег смањења сиромаштва неопходан је још бржи темпо урбанизације. Наравно, на глобалном нивоу постоје регионалне разлике, тако нпр. већина сиромашних из Латинске Америке живи у градовима док је таквих у Источној Азији мање од 10% и то, пре свега, због високе стопе руралног сиромаштва у Кини. Овај тренд углавном не важи универзално, рурализација сиромаштва је карактеристична за Кину, Источну Европу и Централну Азију. У постсоцијалистичкој транзицији Источноевропских земаља сиромаштво је мање више остало рурални феномен. То не ремети чињеницу да се глобална светска транзиција креће у смеру превазилажења руралног друштва и стварања великих урбаних центара који, нажалост неретко постају и зоне великог ризика од сиромаштва.

Вишедимензионалност сиромаштва

Опште је прихваћено да је данас сиромаштво вишедимензионална појава те оно данас обухвата немогућност да се задовоље основне потребе под којима се подразумевају, најмање, храна, одећа, смештај, пијаћа вода, канализација,

образовање и здравствена заштита (Обавештење комисије европском парламенту, 2010:4), а то све није могуће исказати административно постављеном линијом сиромаштва или потрошачком корпом. Сиромаштво се најчешће појављује као комбинација ниских прихода домаћинства и ниског јавног стандарда локалне заједнице тј. недостатка квалитетне јавне инфраструктуре из које ће следити и (не)могућности задовољавања осталих основних животних потреба становништва (вода, канализација, школе, здравствене установе и друге јавне и комуналне услуге.). С обзиром на сложеност проблема, новчано изражена линија сиромаштва није довољно добра за објашњење овог проблема.

Упркос свих предности које има новчано исказано мерење сиромаштва, оно ипак има и више методолошких недостатака. Подаци су временски и кроз различита друштва тешко упоредиви, могуће је мерити приходе али и потрошњу, питање је како вредновати становање, сопствени узгој хране, како исказати величину и састав домаћинства итд. Новчаним исказивањем се може потценити урбано сиромаштво јер се њиме не узимају у обзир додатни трошкови градског живота (становање, превоз, недостатак могућности за сопствену производњу хране).

Мерење на бази прихода и потрошње такође не захвата многе аспекте сиромаштва. Сиромашни у урбаним областима више зависе од економије товог новца, што их посебно чини угроженим од приходовних осцилација а уз то постоје и већи еколошки и безбедносни ризици. Такође треба урачунати и приступ основним друштвеним услугама (водовод, канализација, здравствена заштита, образовање, сигурносне мреже за ублажавање последица тешких времена.

У вези с тим Бејкер и Шулер (Baker & Schuler, 2004: 4-5) сматрају да је потребно, у намери да се ублаже ови проблеми, у мерење сиромаштва укључити различите приступе. Ови аутори посебан нагласак стављају на следећим ставкама:

Мерење прихода или потрошње: мерење потрошње се сматра бољом мером од мерења прихода с обзиром на веће трошкове живота у урбаним срединама.

Индекс незадовољених основних потреба: овај приступ дефинише минимални праг за неколико димензија сиромаштва класификујући тиме она домаћинства која немају приступ тим основним потребама (писменост, похађање школа, водовод, канализацију, адекватно становање, стамбена пренасељеност, адекватна исхрана у смислу уношења одређене количине калорија и протеина). Ако домаћинство не задовољава неки од ових критеријума онда је оно класификовано као домаћинство које има незадовољене основне потребе.

Имовински индикатори: на бази овог се гради индикатор социо-економског статуса домаћинства. Ови индикатори укључују поседовање аутомобила, фрижидера, телевизора, карактеристике боравишта као што су врста крова, пода, WC, водовод, електрична струја и сл.)

Рањивост: подразумева вероватноћу да ће појединци бити угрожени различитим ризицима, од економских и здравствених па све до изложености

насиљу, криминалу, природним катастрофама, одсуством из образовног система. Ради се о врло сложеном аспекту који подразумева низ компоненти које се морају узети у обзир (физичка средина, људски капитал, диверзификовани приходи, укљученост у друштвене мреже, приступ кредитном тржишту итд.).

Методологије учешћа: Подразумева ослонац на квалитативни приступ дефинисању и анализи урбаног сиромаштва којим је могуће одредити перцепцију сиромаштва, идентификацију приоритетних потреба и брига и стећи увид у ефективност програма и политика редукције сиромаштва из угла корисника друштвене помоћи.

Дакле, евидентно је да постоји много димензија и аспеката са којих се може сагледавати сиромаштво али је такође евидентно и да постоји низ карактеристика које посебно долазе до изражаја код сиромашних у урбаним срединама Бејкер и Шулер (Baker, Schuler, 2004: 3) наводе као најзначајније следеће:

- **ослонац на економији заснованој на готовом новцу**, натурална привреда није својствена урбаном друштву, тамо нема много места за пољопривредну производњу те су и захтеви преживљавања другачији негу на руралним просторима. Привређивање добија новчану димензију то представља отежавајућу околност за сиромашне становнике градова, стога се и процењује да је сиромашнима из урбаних зона потребно око 30% више новчаних средстава (Ravallion, Shaohua, Sangraula, 2007: 11) за елементарно преживљавање него што је потребно сиромашним са сеоских подручја.
- **живот у условима пренасељености (сламови)**. Подразумева се да у градовима живи велики број људи. Та тенденција посебно постаје видљива у новим мегалополисима у земљама у развоју. Ти градиву често броје по више милиона становника и има их доста у којима је тај број прешао десетмилионски износ. Напросто је постало очекивано да сиромашни живе у деловима града који су пренасељени, неусловни за нормалан живот, претрпани људима, без елементарне комуналне инфраструктуре.
- **животни ризик** (који произлази из велике густине становништва, опасне локације, изложености загађивачима), Хигијенски и здравствени услови живота у сламовима су на ниском нивоу. Сламови су у принципу места опасна за живот због недостатка чисте пијаће воде, непостојања канализације и високе концентрације фекалног и осталог отпада. Такође треба напоменути да су сламови најчешће изграђени од лако запаљивих материјала попут дрвета, картона и сличног те је једна од стално присутних опасности избијање пожара који могу веома брзо да се рашире и да том приликом изгори велики број подигнутих објеката а не ретко и цело насеље, не искључујући и људске жртве.
- **социјална фрагментација** (недостатак заједнице и механизма повезивања домаћинстава у циљу социјалне заштите у односу на иста у руралним подручјима) и посебно у односу на урбане просторе ван сла-

мова. Унутаргрупна солидарност и социјални капитал сиромашних из урбаних насиља функционишу по значајно другачијим друштвеним обрасцима у односу на исте у руралним зонама а поготову не у односу на остатак друштва који не карактерише сиромаштво.

- **криминал и насиље** су уобичајено саставни делови живот у сламовима, сиромаштво често отвара пут за функционисање с друге стране закона. Велика концентрација људи на малом простору додатно погодује стварању разних облика алтернативних социјалних мрежа посредством којих се ствара својеврсно „подземље“ које има за циљ прибављање какве – такве материјалне користи. У таквом контексту сви постају угрожени и свако је потенцијална жртва, често организованог, насиља. Трговина људима, разни облици радне и сексуалне експлоатације, породичног насиља и других манифестација асоцијалног и антисоцијалног понашања постају позадина урбаног сиромаштва, готово подразумевајући миље у којем оно егзистира.
- **саобраћајне несреће и природне катастрофе** су такође пратећи елемент сиромаштва с обзиром да сиромашни у већини слушају нису образовани нити су добро информисани о потенцијалним опасностима које могу вребати у њиховој непосредној близини. Слаба родитељска контрола децу често чини жртвама саобраћајних несрећа (нпр. када су укључена у „привређивање“ тј. прошњу или вршење ситних услуга на раскрсницама и сличним местима попут, прања аутомобила и сл.). Родитељско занемаривање које је такође чест пратилац сиромаштва може имати за последицу повећан ризик за безбедност деце на отвореном простору. Такође се дешава да су сламови подигнути на небезбедним местима те да тиме њихови сиромашни житељи често постају жртве природних непогода попут бујица, поплава и сличног.)

Присуство урбаног сиромаштва одаје велики број показатеља, посебно бисмо могли истаћи потражњу за друштвеним услугама која је већа од капацитета и финансијских могућности самих градова. Следећи је отежана могућност обезбеђивања адекватног смештаја што је изазвано урбаном пренасељеношћу и директно доводи до феномена бескућништва и у перспективи, здравствених проблема изазваних неадекватним окружењем проблемима животне средине разним природним шоковима и непогодама. као и повећану осетљивост на исте. Ово прати и растућа унутарградска неједнакост која се манифестује кроз оштру стамбену сегрегацију, увећање насиља, дискриминације, социјалне маргинализације и изолованости као и рањивост посебно осетљивих делова сиромашне популације (жене, деца, стари и сл.).

Овде се долази допитања односа сиромаштва и социјалне искључености. Сиромашни су углавном искључени из већине друштвених токова што само појачава њихову депривилеговану позицију која само једним делом произилази из недовољности прихода. Дакле, економска депривације иде руку под руку са социјалном депривацијом а сиромаштво је не само први корак ка социјал-

ној искључености, оно је темељ социјалне искључености. Термин социјална искљученост на појмовном нивоу није још увек утемељен нити емпиријски потврђен. Његова теоријска концептуализација је много више у функцији политичког прагматизма, ради решавања социјалних проблема конкретних политичких заједница, него теоријско сазајне потребе те је стога и изостала његова прецизна операционализација (Starc, 2006: 11).

На европском простору се под искљученошћу подразумева процес којим одређени појединци бивају потиснути на маргине друштва те спречени да пуним капацитетом учествују у друштвеним односима и токовима. Разлог томе може бити сиромаштво, или због недостатка основних знања и могућности за доживотно учење али и дискриминација. Ово удаљава појединце и групе од могућности за запослење, остваривање прихода и могућности образовања као и од укључивања и учешћа у друштвеним мрежама и активностима у заједници. Искључени појединци и групе имају недовољан и неадекватан приступ институцијама, органима власти и процесима доношења одлука (Праћење социјалне укључености у Србији, 2010: 6).

Социјална искљученост је по свом садржају шири појам од сиромаштва и она указује на вишеслојну удаљеност економски искљученог, сиромашног, појединца из размене добара, услуга, информација и уопште из друштвених токова. Према дефиницији Европске комисије под социјалном искљученошћу се подразумева „процес који појединце потискује на друштвену маргину и онемогућава да у потпуности партиципирају у друштвеним процесима услед сиромаштва, некомпетентности, немогућности за доживотно стицање знања, као и услед дискриминације” (Joint Report on Social Inclusion, 2004: 10).

Основне димензије социјалне искључености су политичка (онемогућавање појединаца да утичу на рад државних органа и јавних служби ради остваривања сопствених права и интереса), економска (искљученост из тржишта рада - незапосленост и расподеле економских ресурса - сиромаштво) и друштвена искљученост (ограничен приступ важним јавним услугама типа здравствене заштите или образовања и генерално смањен степену комуникације и интеракције међу људима) (Бабовић, 2011: 26-28).

Кључне димензије социјалне искључености су финансијско сиромаштво (укупни приходи домаћинства испод утврђене линије сиромаштва) материјална депривација (незадовољеност основних потреба попут неадекватне исхране, лоше стамбене ситуације, недоступности инфраструктуре типа водовода, канализације, електричне енергије, телефона и сл), искљученост са тржишта рада, искљученост из образовног процеса; искљученост из приступа услугама здравствене заштите, немогућност политичке, социјалне и културне партиципације и просторна искљученост.

У овом контексту о сиромаштву можемо говорити као о стању а о искључености као о процесу који се међусобно условљавају и преплићу. Сиромаштво је могуће посматрати као једну од димензија социјалне искључености док је социјалну искљученост могуће посматрати као екстремни облик сиромаштва. Наравно могуће је да се у реалном животу појединаца и њихових породица ове

два појаве преклапају али и да буде присутна само једна нпр. сиромаштво без искључености или до извесне мере искљученост без сиромаштва.

Урбанизација сиромаштва и сламови

Урбано сиромаштво прати и стамбена сегрегација тј. подвајање делова града за ниже класе, у којима се још увек одржава какав-такав квалитет живота и доступност урбане инфраструктуре с једне стране, и сиротињска гета (сламови) с друге стране која због недоступности основних јавних услуга постају социјално изолована и маргинализована.

Једна од највећих манифестација урбаног сиромаштва у земљама у развоју је ширење сламова и дивљих насеља. Урбано сиромаштво се често изједначава са сламовима. У земљама у развоју расту мега градови који представљају комбинација велике густине насељености, сиромаштва и ограничених ресурса што омогућава брз раст сламова. Процењује се да данас у урбаним сламовима живи преко милијарде људи те се очекује и њихов даљи раст. Што је најгоре, њихове развојне перспективе су прилично лоше с обзиром да су сламови запостављени од стране локалних власти и недоступни за озбиљнија научна и статистичка истраживања. То само још више доприноси одржавању урбаног сиромаштва ако не чак и његовом даљем ширењу.

Глобалне процене казују да око 32% светског градског становништва живи у нехигијенским насељима док тај број у земљама у развоју износи 43%. Ова насеља карактерише неадекватно водоснабдевање, низак ниво чистоће јавних површина у насељу, становање у пренасељеним и трошним кућама, висок ризик становања и несигурност закупа као и низ других економских и социјалних ускраћености (Arimah, 2010: 1).

Сламови се најједноставније дефинишу као густо насељена урбана подручја у којима се живот одвија у незадовољавајућим условима становања и беде. То подразумева да сламове карактерише велика густина насељености, низак стандард јавних услуга и објеката и, генерално, нехигијене. Прва два критеријума представљају просторне димензије док је трећи представља друштвену односно димензију понашања (Grant, 2010: 8-9). Суштина је у томе да се физичко-просторна димензија не може одвојити од социјалне као и да социјална димензија повратно утиче на то како и зашто политички подсистем и инвеститори одређена подручја искључују или превиђају у својим плановима и акцијама. Проблем је у томе што су у пракси сиромашна подручја најугроженија и слабо интегрисана у шире урбано друштво. Практично, сиромаштво и с њим везано одсуство друштвене моћи представља хендикеп у социјалној акцији зарад поправљања сопственог егзистенцијалног и социјалног положаја.

Друштвене и просторне димензије се преклапају са обрасцима запошљавања. На делу је често дискриминација оних који живе у фавелама. Сламови, као лична адреса, су углавном стигматизовани, поготову ако се везују за висок ниво криминала. Велики проблем житеља ових насеља је и то да не поседују формалну адресу

која је битна за социјално укључивање сиромашних. Ове форма дискриминације су дешавају упркос повећаног улагања у урбану инфраструктуру. Проблем је у томе што је присутна политичка изолација у позитивној корелацији са могућношћу добијања услуга од стране локалне и централне власти. Слаб приступ тржишним институцијама може довести до високих трошкова (високе станарине, високе камате код позајмљивања новца од зеленаша уместо задуживање код банака и сл.). Све ово отежава могућност сиромашних да изађу из сиромаштва, чак и онда када друштво економски и политички напредује. Социјално, политичко и економске искључивање потпомаже да се географски густо концентрисане зоне урбаног сиромаштва жилаво одржавају упркос евентуалним мерама ширег друштва да их сузбије

Сламови су из више разлога непожељни у урбаним областима. Не само да се ради о међусобном зазирању на релацији сиромашни – они који то нису, већ о и о потенцијалним опасностима типа ширења зараза али и повећаног присуства разних облика социјално-патолошког понашања као и низа других проблема. Сламови такође нарушавају и развојне концепције градова те није чудно да локалне и државне власти желе да реше проблем њиховог присуства у урбанизованим подручјима. Не постоји јединствено становиште о томе на који начин је то изводљиво. Аримах (Arimah, 2010: 2-3) констатује да су током последњих пола века власти у земљама у развоју примениле више стратегија регулисања присуства сламова у градским насељима. Те стратегије укључују:

1. бенигно толерисање нехигијенских насеља као привременог феномена, који се и поред свих очекивања дугорочно очувао. Овим се проблеми не решавају већ се пушта да се исти дугорочно гомилају, укорењују те самим тим постају још озбиљнији и сложенији.
2. принудна иселјавања и рушења која подразумевају иселјавања људи из њихових кућа и са њихове земље противно њиховој вољи, што врло лако може да изазове немира како од стране становника сламова тако и од разних удружења која се боре за заштиту људских права. Овим мерама се људи премештају на друга места и тамо сви проблеми почињу из почетка.
3. програме пресељавања који су често били везани за акције иселјавања и рушења сламова. Да би се ова мера остварила, често су потребна велика средства које друштво не може да обезбеди тако да ове мере пре имају симболичан значај него што успевају да квалитетно реше проблем.
4. програме модернизације сламова, ово су програми које је често финансијски помагала и Светска банка с обзиром да претходне стратегије нису давале резултате. Ова стратегија је подразумевала снабдевање насеља основним комуналним услугама и инфраструктурним елементима. Ова надоградња, у принципу, не подразумева стамбену изградњу али се не искључује могућност субвенционисаног кредитирања ради побољшавања постојећих стамбених услова.

Искуство казује да становници урбаних сламова често конституишу сопствено друштво, које функционише паралелно са официјелним друштвом и

које живи по сопственим правилима. Идеја да сиромашни конституишу сопствено друштво, јасно разграничено од остатка друштва, унутар ког влада њихов сопствени кодекс вредности и понашања, није нова. Још у XIX веку је запажено да је појединим категоријама индустријских радника (нпр. сиромашнима или имигрантима) потребна трансформација вредности исто онолико колико и побољшавање њихових лоших животних услова (De Forest, Veiller, 1903). Ове идеје имају одјека и данас. Тај одјек се препознаје, између осталог и кроз теоријске елаборације идеје маргиналне класе (underclass).

Урбано сиромаштво и маргинална класа

Полазиште ових идеја је став да је урбано сиромаштво делом последица дугорочне искључености из процеса рада на бази које се стварају велике групе припадника урбане популације за које се може тврдити да представљају зачетак нове класне групације карактеристичне пре свега за урбане средине а које су истовремено искључене из низа других друштвених процеса и за које се све више користи термин маргинална класа (underclass). Ствара се нова група са класним карактеристикама међу којима се посебно истиче релативно трајна незапосленост, пасивност, социјална искљученост и зависност од сиве економије. Карактерише их фрагментисан живот те се код њих сиромаштво не јавља као суштинска већ само као једна од многих друштвених карактеристика. Суштински маргинална класа је обележена друштвеном дезорганизованошћу, недостатком друштвених мрежа и прихваћених и уважених друштвених улога а индивидуализам који их карактерише се одликује тешким успостављањем међусобне али и шире сарадње и поверења што нужно води у затвореност и изолацију.

Трајна незапосленост сиромаштво и социјална искљученост су, у случају маргиналне класе, вишеструко повезани појмови с обзиром да се међусобно условљавају и допуњују те да међу њима постоји вишесмерна узрочно-последична повезаност што их на себи својствен начин чини комплементарним појмовима. У том контексту сиромаштво представља пратећу појаву а не битну одредницу положаја маргиналне класе. Сиромаштво прате и девијације у социјалном понашању (болести зависности, криминал, проституција, породично насиље, злостављање, психолошки проблеми итд.). Све ово прати и редуција друштвених активности која се манифестује смањеном учесталомшћу социјалних контаката и повећаној вероватноћи социјалне изолације што се одражава и на погоршавање породичних односа али и са ширим друштвом чиме се све дубље и дубље улази у зачарани круг сиромаштва, социјалне изолације и маргинализације.

Само на корак од овог налази се ненемогућност остваривања друштвене акције, немогућност реализовања личних и колективних права, чиме се у друштвени живот укоренењују дискриминација и сегрегација. Ово је проблем кроз који пролазе друштва у транзицији за која је у ранијем периоду била карактеристична неравномерна дистрибуција друштвене моћи, социјална маргинализација и искљученост великог броја људи са хијерархијски нижих

друштвених позиција из многих аспеката друштвеног живота. У њиховом случају сиромаштво је само додатно отежало њихов укупан друштвени положај.

Сваки покушај да се маргинална класа јасно и недвосмислено дефинише мора узети у обзир податак да се ради о друштвеној групи коју карактерише (1) маргинализација која је последица продуженог боравка на тржишту рада, затим, (2) да је та група у стању знатно веће социјалне ускраћености него што је то случај са радничком класом те да (3) она поседује сопствену поткултуру тј да њих карактерише посебан облик понашање који се може одредити као а(н)тисоцијалан поглед на остатак друштва и генерално на живот. Дакле, основна карактеристика маргиналне класе је дугорочна незапослености њу прати сиромаштво али такође и друштвена пасивност и склоност ка разним видовима социјалнопатолошког понашања (Миладиновић, 2014). У појединим друштвима социјална маргинализација је повезана и са одређеним етничким и расним својствима што лако продукује и екстремистичке ставове с обе стране етничких и расних граница. У овом погледу је веома илустративан случај афроамериканаца у САД мада не треба занемарити ни ромску популацију у многим деловима света.

Садашња гледишта на маргиналну класу се, у крајњој линији, могу одредити као конзервативна и радикална (Gallie, 1993: 1-2). Иако се овим термином објашњава социјални положај, разлика ових концепција следи из односа према незапосленима и посебно дугорочно незапосленима. Конзервативна гледишта незапосленост сматрају последицом личних особина и ставова незапослених према раду који су резултанта урођених личних недостатака или пропуста у систему примарне социјализације (Murray, 1990). С друге стране радикални концепт маргиналне класе на незапослене гледа као на жртве сопствених животних околности. Услед брзих технолошких промена долази до произвођења дугорочне незапослености што због смене традиционалних занимања и стварања нових радних услова долази до нове врсте структуре незапослености коју карактерише хронична или повратна незапосленост (Giddens, 1973).

Закључак

Евидентно је да велики број друштвених процеса који се паралелно одвијају у савременом тренутку, у већој или мањој мери, отвара простор за развој сиромаштва и посебно урбаног сиромаштва. Већина ових процеса има велики одјек на друштва која пролазе кроз транзицију из неког облика периферног друштва у различите форме индустријализоваг друштва а да при том најчешће немају довољно снаге и капацитета да процес успешно приведу крају. У том контексту се јавља и урбано сиромаштво као законита последица низа унутрашњих друштвених противречности таквих друштава. Чини се да су у том контексту најзначајнији следећи процеси (Teitz & Chapple, 1998: 36-37):

- урбано сиромаштво је последица дубоких структуралних и економских промена које су разбиле компететивну позицију централних градова у индустријском сектору који су обезбеђивали посао радницима

и посебно мањинама тако да је потражња за њиховим радом значајно опала. Структуралне промене посебно погађају друштва која пролазе кроз транзицију у намери да изађу на сопствени пут развоја.

- урбано сиромаштво је одраз неадекватног хуманог капитала радне снаге. Што их чини мање продуктивним и некомпетентним на тржишту рада, поготово у нарастајућим секторима привреде у којима су боље зараде.
- урбано сиромаштво је често резултата опстајања етничких и родних дискриминација у запошљавању, што одређене сегменте популације онемогућава да реализују свој пун потенцијал на тржишту рада.
- урбано сиромаштво је резултат комплексних интеракција културе и понашања које је произвела популација која је изолована, самодовољна и одвојена од тржишта рада и формалне економије.
- урбано сиромаштво је резултат дугог историјског процеса сегрегације сиромашне мањине у градовима што је резултирало просторном раздвојеношћу радника и места рада код децентрализованог запошљавања.
- урбано сиромаштво произилази из миграционих процеса који истовремене померају припаднике средње класе и успешне чланове заједнице, чиме се смањује социјални капитал док, с друге стране долази до досељавања новог сиромашнијег становништва, чија конкуренција тежи да смањује зараде и шансе за запошљавање.
- урбано сиромаштво се одражава на ендогени дефицит раста који произилази из ниског нивоа предузетништва и приступа капиталу, нарочито међу мањинским делом становништва.
- Урбано сиромаштво је, врло често, непланирана, ненамеравана и, у крајњој линији, неочекивана последица државне политике која је требало да ублажи социјалне проблеме али их је насупрот очекивањима проузроковала па и погоршала у неким аспектима.

Можемо закључити да данас постоје бројне замке сиромаштва у свим друштвима која пролазе кроз различите облике транзиције и у којима паралелно егзистирају рапидна урбанизација и растуће урбано сиромаштво. На први поглед ово може да изгледа нелогично с обзиром да су становници урбаних зона много ближи тржишту, јавним услугама као и производним активностима. Међутим фокус треба ставити на основне димензије релације укљученост – искљученост и односе моћи који посредују приступ могућностима запошљавања, тржишног позиционирања и коришћења разних друштвених услуга.

Литература

- Arimah, Ben C. (2010): *The Face of Urban Poverty. Explaining the Prevalence of Slums in Developing Countries*, Working Paper No. 2010/30, March 2010. http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2010/en_GB/wp2010-30/
- Awan, Masood Sarwar and Iqbal, Nasir (2010): *Determinants of Urban Poverty: The Case of Medium Sized City in Pakistan*, Pakistan Institute of Development Economics,

- Islamabad, Working Papers, 2010: 60. <http://www.pide.org.pk/pdf/Working%20Paper/WorkingPaper-60.pdf>
- Бабовић М. (ур): *Социјално укључивање: концепти, стање, политике*, СеЦонС – група за развојну иницијативу и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд 2011.
- Baker, Judy & Schuler, Nina (2004): *Analyzing Urban Poverty: A Summary of Methods and Approaches*, World Bank Policy Research Working Paper 3399, September 2004 p. 3. <http://siteresources.worldbank.org/INTURBANPOVERTY/Resources/analyzingurbanpoverty.pdf>
- Bennell, Paul (2010): *Investing in the future, Creating opportunities for young rural people*. International Fund for Agricultural Development. Rome. http://www.ifad.org/events/gc/34/panels/invest_future.pdf
- De Forest, Robert W. and Veiller, Lawrence. (1903). The Tenement House Problem (Being the General report of the Commission), *The Tenement House Problem. Including the Report of the New York State Tenement House Commission of 1900*. London: Macmillan. <https://archive.org/details/tenementhousepro01deforich>
- Desai, Raj: (2010): The Political Economy of Urban Poverty on Developing Countries - Theories, Issues, and an Agenda For Research, Wolfensohn Center for Development, Working Paper 20. June 2010. http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/6/urban-poverty-desai/06_urban_poverty_desai.pdf
- European Commission (2004): *Joint Report on Social Inclusion 2004*, incl. Statistical Annex, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf
- Gallie, D. (1993). *Are the Unemployed an Underclass? Some Evidence From the Social Change and Economic Life Initiative*, Estudio/Working Paper 1993/46, June http://www.march.es/ceacs/publicaciones/working/archivos/1993_46_en.pdf.
- Giddens, Antony (1973). *The Class Structure of Advanced Societies*, London, Hutchinson.
- Grant, Ursula (2010): *Spatial inequality and urban poverty traps*, ODI Working Paper 326, CPRC Working Paper 166, Overseas Development Institute, London. <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/5502.pdf>
- Kanbur, Ravi and Sumner, Andy (2011): *Poor Countries or Poor People? Development Assistance and the New Geography of Global Poverty*, p. 3. dostupno na web adresi <http://kanbur.dyson.cornell.edu/papers/KanburSumnerPoorCountriesOrPoorPeople.pdf>
- Миладиновић, Слободан (2013): Глобално сиромаштво као развојни и модернизацијски парадокс, Вулетић, Владимир; Ћирић, Јован; Шуваковић, Урош (приређивачи): Глобализација и десуверенизација, Српско социолошко друштво, Београд; Институт за упоредно право, Београд; Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица. стр. 595-514.
- Миладиновић, Слободан (2014): Декласирани или на маргини класне структуре?, *Социолошки преглед*, vol. XLVIII, no. 1, стр. 47–68.
- Murray, Charles (1990). *The Emerging British Underclass*, London, The IEA Health and Welfare Unit.

- Обавештење комисије Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона; Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености: Европски оквир за социјалну и територијалну кохезију, Брисел: Европска комисија. 16.12.2010. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Evropska%20platforma%20za%20borbu%20protiv%20siromastva.pdf>
- Ravallion, Martin; Shaohua, Chen and Sangraula, Prem (2007). *New Evidence on the Urbanization of Global Poverty*. Policy Research Working Paper No. 4199. Washington D.C.: World Bank. p. 26-27.
- Sumner, Andy (2010): Global Poverty and the New Bottom Billion: What if Three-Quarters of the World's Poor Live in Middle-Income Countries?. IDS Working Paper. Institute of Development Studies: Sussex, UK, 12. september 2010. <http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/GlobalPovertyDataPaper1.pdf>
- Teitz, Michael B. & Chapple, Karen (1998): The Causes of Inner-City Poverty: Eight Hypotheses in Search of Reality, *Cityscape: A Journal of Policy Development and Research*, Volume 3, Number 3. pp. 33-70.
- World Urbanization Prospects: The 2007 Revision* (2008). New York: United Nations Population Division. http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007WUP_Highlights_web.pdf

Slobodan Miladinović

URBANIZATION OF POVERTY

Summary

Modernization is a global phenomenon and one of its consequences is increased horizontal mobility accompanied by increasing urbanization. An increasing number of people in the modern age live in cities. One of the consequences of urban boom is the growing urban poverty. Poverty at the same time appears as a cause and consequence of social inequality. This entails a number of social problems such as rising unemployment, housing and social segregation, social isolation, unequal opportunities in education, health threat etc. In recent times urban poverty has begun to attract attention because of the lack of opportunities for obtaining suitable employment primarily among young and female, who are now becoming particularly risk groups. One of the key problems is that a large number of poor urban residents entering the informal labor market, which directly becomes the long term economically and socially vulnerable. This leads to social exclusion and marginalization. One of the consequences of marginalization is the formation of a number of groups that are entirely excluded from social life and which becomes the basis for the formation of a new class group, underclass.

Key words: urban poverty, social exclusion, marginalization, underclass